

TÁNCZOS VILMOS

A KRIZA JÁNOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG MÚLTJÁRÓL, JELENÉRŐL, JÖVŐJÉRŐL

Előzmények és megalakulás

■ Az 1989 végi rendszerváltáskor Erdélyben alig voltak képzett magyar néprajzosok, és akik mégis voltak, azok jobbára túl voltak már a nyugdíjkorhatáron. Itt elsősorban azokra a Gunda-tanítványokra gondolok, akiknek közvetlen közük volt az 1949-ben felszámolt néprajzi oktatáshoz (dr. Kós Károly, Szentimrei Judit, Nagy Jenő, Nagy Olga, Faragó József stb.), továbbá az erdélyi nagy zenefolkloristákra (Jagamas János, Szenik Ilona, Almási István). Az a néhány néprajzos, aki kutatói, egyetemi intézményben, esetleg múzeumban akkor még státusban volt, szintén közel állt már a nyugdíjkorhatárhoz (például Vő Gabriella). Ebben a helyzetben 1990–1993 között a lassan formálódó néprajzi tanszék tanári kara is egy fiatalabb nemzedékből verbuválódott, akik közül egyedül Gazda Klárának volt Magyarországon szerzett doktori fokozata, a többiek mind Kolozsváron végzett magyartanárok voltak, akik ugyan korábban is foglalkoztak a népi kultúra kutatásával, de csak a rendszerváltás után iratkozhattak be néprajzi doktorátusra (Pozsony Ferenc, Keszeg Vilmos, Tánczos Vilmos, Könczei Csilla). Ehhez a generációhoz tartozik Zsigmond Győző is, aki a bukaresti hungarológiai tanszéken oktatott néprajzot.

A Kriza János Néprajzi Társaság (a továbbiakban Társaság) megalakítását 1990 elején ez a fiatalabb, akkor 30–35 éves aktívabb generáció kezdeményezte, amelynek tagjai az idő tájt nem is Kolozsváron, hanem leginkább a Székelyföldön, valamint a jelenkori Erdély más részein tanárként te-

Az utolsó nyolc esztendő folyamán olyan helyzetek is előfordultak, hogy az erősen politikafüggő pályázati rendszer akadozása miatt a székház működésének alapvető feltételei is nehezen voltak biztosíthatók...

vékenykedtek. Jól ismerték egymást, hiszen nagyjából egy időben jártak egyetemre, és már korábban, a rendszerváltás előtt is tartották egymással a kapcsolatot. A Társaság megalakulását előkészítő első nagyobb, mintegy 20–25 fős összejövetelünkre 1990 februárjában a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban került sor. A toborzó személyek – emlékezetem szerint – Salat-Zakariás Erzsébet és Pozsony Ferenc voltak, továbbá házigazdánk, a múzeum akkori munkatársa, Gazda Klára. Ekkor fogalmazódott meg tehát először nagyobb szakmai közösség előtt a Társaság megalakításának gondolata. Már ezen az összejövetelen is elhangzott, hogy az új tudományos intézményt csak a kolozsvári „nagy nemzedékkel” együtt lehet és érdemes megcsinálni, akik akkor, télvíz idején nem tudtak vagy nem is nagyon akartak Sepsiszentgyörgyre eljönni. Így került sor nemsokára, 1990. március 18-án Kolozsváron a Társaság tényleges alakuló ülésére, az első tisztségviselők megválasztására és a névadásra, de ezen magam nem voltam jelen.

Tagság, irányítás, szellemi háttér

■ Mivel nincsenek pontos információim arról, hogy 1990 után hogyan alakult a tagdíjfizető társasági tagok dinamikája életkor, végzettség, foglalkozás és lakóhely szerint, alábbi észrevételeimet csak spontán megfigyelésre és személyes emlékekre alapozhatom.

a) Az *1990-es* években a Társaság tagsága voltaképpen három körből tevődött össze: 1. Az irányításban az előbb említett „*fiatalabb*” nemzedék jutott döntő szerephez, az a generáció, amely a rendszerváltás után a néprajzot hivatásszerűen kezdte művelni (egyetemi oktatás, múzeumok, kiadói tevékenység, kolozsvári akadémiai kutatóintézet stb.), és néhány év alatt a doktorátust is megszerezte. 2. A „*nagy klasszikus nemzedék*” részéről kezdetben volt némi fenntartás a fiatalabbakkal szemben, akiknek nem is volt, mert nem is lehetett néprajzosi képzettségük. Az idősebbek nehezményezték, hogy Péntek János, aki a néprajz szakot 1990 őszén a BBTE keretében Kolozsváron elindította, a tanszékalapításkor nem rájuk, hanem a fiatalokra alapozott, és mintha nem akarták volna tudomásul venni, hogy előrehaladott életkoruk miatt mint munkakönyves oktatókra rájuk már nem is lehetett számítani. Többen közülük azt szerették volna, ha a Társaság a néprajzi tanulmányokat tartalmazó saját évkönyvek kiadása helyett a dr. Kós Károly által 1976-ban elindított, majd öt kötet megjelenése után 1983-ban hatalmi szóval letiltott *Népismereti Dolgozatok* sorozat folytatására koncentrálna a tagság szellemi erőit. Az új generáció azonban megteremtette a maga fórumait, és végül ez a kezdetben jól érezhető bizalmatlanság lassan megszűnt az idősebbek részéről. A „nagy öregek” is aktívan bekapcsolódtak a Társaság tevékenységébe: előadásokat tartottak, részt vettek a vándorgyűléseken, publikáltak a Társaság kiadványaiban stb., egészen addig, amíg egészségi állapotuk ezt az aktivitást lehetővé tette. 3. Az 1990-es években a Társaság igen aktív tagjai voltak, sőt a tagság zömét képezték azok a vidéken élő *amatőr kutatók*, akik leginkább tanárok voltak, de már a diktatúra éveiben is komoly néprajzi munkát végeztek (például dr. Kós Károly sok dolgozatukat jelentette meg a *Népismereti Dolgozatok* sorozat kötetében). Ők a létrejött Társaság lelkes tagjai lettek, gyűjtőpályázatokon vettek részt, az évente legalább 2–3 alkalommal tartott vándorgyűléseken rendszeresen előadtak, helyi kiállításokat, múzeumokat szerveztek, publikáltak és általában igényelték a szakmai irányítást.

b) A *2001–2010 közötti korszakra*, azaz az új évezred első évtizedére a tagság szerkezete lassan átalakult: az erdélyi néprajztudomány „nagy klasszikus” nemzedéke kihalt, vagy előrehaladott kora miatt inaktívvá vált. Lassan a vidéki amatőr gyűjtők sorai is meggyérültek, részint azért, mert ők is az idősebb korosztályhoz tartoztak,

részint pedig azért, mert időközben magának a hagyományos népi kultúrának a szerkezete is átalakult, és bizonyos jelenségek nehezebben kutathatókká váltak. Ugyanakkor – az 1990-ben beindított néprajzi képzés eredményeként - felnőtt egy olyan egészen fiatal nemzedék, amely új módszereket alkalmazva közeledett a néprajzi jelenségekhez. A néprajz szakot végzetteknek nagyobbik része egyáltalán nem vagy csak formálisan kapcsolódott be a Társaság életébe (pl. egyetemi éveik alatt a könyvtárhasználat és egyéb előnyök miatt beiratkoztak, aztán többé-kevésbé nyomtalanul eltűntek), de a fiatal végzettek legjobbjai – különösen az 1998–2003 táján végzett nemzedék tagjai - 2000 után meghatározó szerepet kezdtek játszani a Társaságban: vezetőségi feladatokat vállaltak, különféle pályázatokat írtak, kutatói programokat szerveztek, irányították a kiadói tevékenységet, létrehozták a fiatal kutatók *Lenyomatok* című sorozatát (ennek hét kötete jelent meg), szervezték a néprajzi archívumot, rendszerezték a könyvtárat, és nem utolsósorban részt vettek a kolozsvári székház tereinek funkcionális átalakításában, technikai felszerelésében stb.

c) *A jelen időszakot* a Társaság életében ismét korszakhatárnak látom a tagság vonatkozásában is. Amint láttuk, az alapításban és az 1990-es évek tevékenységében szerepet vállaló idős nemzedék mára kihalt, illetve elöregedett. Az alapító, ma már 50–55 éves nemzedék tagjainak tudományos tevékenysége jelenleg szorosabban kapcsolódik azokhoz az intézményi keretekhez, amelyek számukra státust biztosítanak (egyetemek, múzeumok, kiadók stb.), tehát munkájuk javát ezek keretében fejtik ki. A néprajz szakot végző hallgatók száma az utóbbi 5–6 évben megcsappant, az önálló tudományos kutatást is kevesebben érzik hivatásuknak, és ennek megfelelően az egészen fiatal generációtól nem számíthatunk akkora tudományos teljesítményre, mint a tíz évvel ezelőtt végzettektől. Igaz ugyan, hogy a Társaság mellett működő kolozsvári tanszék nívós doktori programjában sok erdélyi és magyarországi fiatal vesz részt, de ezek jelentős tudományos tevékenysége, valamint az eredmények megjelenítése csak lazán vagy egyáltalán nem kapcsolódik a Társasághoz. Megfigyelhető, hogy a néprajzi-antropológiai kutatással aktívan foglalkozó tehetséges fiatalok más intézmények (romániai és magyarországi kutatóintézetek, kiadók, múzeumok stb.) felé orientálódnak, természetszerűen érdeklődnek az európai uniós lehetőségek (kutatási pályázatok, konferencia-részvétel, publikációs lehetőségek) iránt, és emiatt a Társaság körüli élet az utóbbi években mintha formalizálódni, sőt „kiürülni” látszik. Ezt a jelenséget természetesen tágabb kontextusban kell értelmeznünk.

Működési háttér és programok

■ Az elmúlt két évtizedben a Társaság működését döntő mértékben a Magyarországról jött állami alapítványi támogatások biztosították, a költségvetésnek csak kis része származott egyéb forrásokból (román állami intézmények, erdélyi önkormányzatok, egyéb tudományos és kulturális szervezetek, adományok, tagdíjak stb.).

Mivel ezeknek a magyarországi támogatásoknak nem volt hosszú távú tudományos stratégiájuk, az intézményépítést sem lehetett hosszabb távon megbízhatóan megalapozni. A Társaság keretében létrejött programok (tudományos kutatások, kiadói tevékenység, könyvtár- és archívumfejlesztés, konferenciaszervezés stb.) mindig egy-egy pillanatnyi, legtöbbször aktuális politikai-hatalmi vonatkozásokkal terhelt helyzet függvényei voltak. Egészében véve a Kriza Társaság mindvégig sikeresen használta ki ezeket az adódó lehetőségeket (pl. folyamatosan fontos tudományos alapkutatásokat sikerült finanszírozni, rendszeres volt a Társaság kiadói tevékenysége, sikerült székházat vásárolni és benne rendszeres módon tartalmas programokat szervezni, a Társaságnak ma jelentős állományal rendelkező könyvtára és néprajzi archívuma van stb.), de a működés stabil és megbízható anyagi háttérének

hiánya kétségkívül károsan befolyásolta az egyes tevékenységeket. Az utolsó nyolc esztendő folyamán olyan helyzetek is előfordultak, hogy az erősen politikafüggő pályázati rendszer akadozása miatt a székház működésének alapvető feltételei is nehezen voltak biztosíthatók, megesett például, hogy magánzsebből kellett megelőlegezni a telefon-, internet- és villanyszámlák ellenértékét.

Ez az „ingadozás” azért érdemel említést, mert tudományos egyesületről lévén szó a Társaság programjai között van néhány olyan, amely hosszú távon is létfontosságú, és szakszerű megvalósításuk stabil, megbízható anyagi háttér híján lehetetlen. Ezek közül emelek ki néhányat:

Megfigyelhető például, hogy a mára igen tekintélyes állománnyal rendelkező néprajzi *szakkönyvtár* fejlesztése „hullámokban” történt: vásárlásokra csak akkor kerülhetett sor, amikor erre alkalom adódott, így különös gondot kellett fektetni a néprajzi könyveket, periodikákat kiadó romániai és magyarországi intézményekkel való cserekapcsolatokra, a szerzői vagy kiadói adományok rendszeres begyűjtésére, a hagyatékok szerves beillesztésére a meglévő könyvtári állományba stb. Az idegen nyelvű könyvek vásárlása gyakorlatilag mindvégig lehetetlen volt, és néhány alapvető adatbázis-kezelő számítógépes program megvásárlására is szükség volna. Az erdélyi magyar civil tudományos szervezetek könyvtárainak egységes rendszerben való elektronikus feldolgozására az elmúlt években történtek bizonyos kísérletek, de egy központosított, hosszú távon is megbízható fejlesztés megvalósítása továbbra is nagyon fontos volna.

A „hullámszerűség” még inkább jellemezte a Társaság *néprajzi archívumának* (mindenekelőtt kéziratok, fényképek, filmfelvételek) építését és az erdélyi magyar *néprajzi bibliográfia* összeállításának programját is. A Társaság néhány igen fontos néprajzi könyvészetet jelentetett meg egyrészt tájegységek szerint (Kalotaszeg, Háromszék, moldvai csángók), másrészt személyi bibliográfiák (Kallós Zoltán, Faragó József, valamint az időlegesen létező társasági értesítőben közzétett személyi bibliográfiák) formájában, de a nagy cél ebben az esetben a folyamatosan fejlesztett és napi szinten aktualizált elektronikus erdélyi néprajzi bibliográfia kellene legyen. Ez a program a személyi feltételek biztosítatlan volta miatt az utóbbi években akadozik, holott nyilvánvaló, hogy a folyamatosan felgyülemelő hiányosságok később csak nagy munkával lesznek majd pótolhatók.

Részen az anyagi stabilitás hiánya, részben a tagság szerkezetének és prioritásainak megváltozása okozza a *kiadói tevékenységben* mutatkozó egyenetlenségeket. Nagy eredmény, hogy a társasági évkönyvek folyamatos megjelentetését sikerült fenntartani (18 évkönyvünk jelent meg eddig), de a társasági értesítő kiadása már az 1990-es években is akadozott, jelenleg pedig évek óta szünetel, holott egy ilyen típusú kiadvány tükrözhetné a Társaság kapcsolatát az erdélyi, magyarországi és nemzetközi tudományos élettel, és egyidejűleg meg is teremthetné ezeket a kapcsolatokat.

Az évek folyamán a Társaság impozáns mennyiségű tudományos szakkönyvet, évkönyvet, egyetemi jegyzetet stb. jelentetett meg, viszont problémát jelent, hogy kiadója ennek ellenére nincsen akkreditálva. Ennek oka, hogy a Társaság tudományosan aktív tagsága alapállásban más intézmények (egyetemek, kutatóintézetek, múzeumok stb.) keretében van alkalmazva, és jobbra itt is publikál, tehát maga a Társaság – még ha meg is tudná teremteni a megfelelő anyagi feltételeket - nem tud rendszeresen annyi minőségi tudományos kiadványt megjelentetni, hogy saját kiadója tudományos akkreditációját elérhetné és évenként rendszeresen fenn is tarthatná. Ha az akkreditációt továbbra sem sikerül megszerezni, az hosszú távon ugyancsak a kiüresedést és az arculatvesztést mozdíthatja elő.

■ A Kriza János Néprajzi Társaság elmúlt húsz évének történetét az erdélyi magyar kisebbségi lét lehetőségei és korlátai határozták meg alapvetően. Mind az eredmények, mind a kudarcok, hiányosságok ebben a tágabb keretben értelmezhetők. Most úgy tűnik, hogy az európai uniós csatlakozás folytán ezek a külső feltételek megváltoznak. Jelen pillanatban nagy kérdés az, hogy a Társaságnak, a tagság legfiatalabb nemzedékét mozgósítva sikerül-e tudományos kutatói, kiadói és gyűjteményszervezői tevékenységét a létrejött új környezethez, az új pályázati lehetőségekhez igazítani és következőképpen a működtetés anyagi hátterét illetően változtatnia azon az erőteljesen érvényesülő Budapest-központúságon, amely az elmúlt – alapjában véve igen sikeres – húsz esztendő jellemezte.

